

HET FRIESE VELD

Op zoek naar reptielen en amfibieën met Jelle Hofstra, herpetoloog uit Gorredijk

Op Goede Vrijdag, 21 april, is Twirre op bezoek bij Jelle Hofstra in Gorredijk. Jelle houdt zich al sinds z'n jeugd bezig met reptielen en amfibieën en staat in Fryslân bekend als een reptielen- en amfibieën-deskundige (herpetoloog). Denk bijvoorbeeld maar eens aan de affaires met de vermeende Brulkickers in Franeker in 1990, maar vooral aan afwijkingen als de albino en blauwe kikkers, waarover Jelle de afgelopen jaren regelmatig werd geraadpleegd door diverse kranten en tijdschriften.

Samen met z'n vrouw Sjoukje woont Jelle al jaren in Gorredijk. Ze voelen zich er prima thuis, want Sjoukje groeide hier op en Jelle in het aangrenzende Terwispel. Jaren geleden woonden ze een tijdlang in Joure, waar Jelle z'n beroep als theeproever en kwaliteitscontroleur voor Douwe Egberts uitoefende. Ook toen al besteedde hij naast z'n werk zeer veel tijd en energie aan z'n geliefde diergroep; reptielen en amfibieën en aan andere hobby's zoals tekenen, schilderen, fotograferen, schrijven, het verzorgen van een Brilkaaiman en vele tientallen waterschildpadden en soms het prepareren van dode dieren. Toen Jelle, vanwege een vorm van artrose, werd afgekeurd, kon hij zich volledig op zijn hobby's richten. Nu vraagt hij zich dan ook regelmatig af waar hij destijds de tijd vandaan haalde om naast deze hobby's ook nog te werken...

TEREN OP EEN CHOCOLADEREEP

Zonder eten en drinken bij ons te hebben, vertrekken we naar de twee favoriete gebieden van Jelle: de Liphústerheide tussen Lippenhuizen en Beetsterzwaag en het Zwarte Meer bij Beetsterzwaag. Wanneer hij zich daar op in stelt zegt Jelle geen honger en dorst te krijgen in het veld. Hij kan zo uren zonder eten en drinken, zelfs onder extreme omstandigheden. Wel bekent hij vaak als energiebron een chocoladereep mee te nemen als hij er een dag op uit trekt. Onderweg naar de Liphústerheide zien we ons eerste (mannelijke) Oranjetipje van dit jaar in de berm fladderen. De Pinksterbloemen bloeien dan ook al weer. Gaandeweg de middag blijkt dat Jelle enorm veel interessante en soms verbazingwekkende verhalen over zijn geliefde diergroep weet te vertellen.

OP DE LIPHÚSTERHEIDE

Op een vast zonnepkje van een vrouwtjesadder, op de Liphústerheide, treffen we deze middag helaas niets aan. Het is niet te voorspellen wanneer slangen zich laten zien. Wel is het bekend dat het niet té warm moet zijn (Adders hebben een voorkeur voor 23 °C) en dat het ook niet te hard moet waaien. Op zich is het deze middag prima weer. Slangen kunnen echter erg goed ruiken. Met hun tong vangen ze geurprikkels op, die worden geanalyseerd via het orgaan van Jacobson, dat in hun schedeldak zit. Ook voelen ze de geringste trillingen van de bodem. Deze eigenschappen maken dat een slang jou meestal snel bemerkt en zich al uit de voeten heeft gemaakt voordat je hem ziet.

Terwijl we verder lopen probeert een paartje Wintertalingen zich verschrikt en daardoor te lawaaiig, uit de voeten te maken. In dit heideven, dat enigszins verscholen ligt tussen de berken,

komen ook Kleine watersalamanders voor. Jelle meet jaarlijks de zuurgraad van het ven, die altijd rond de pH = 5,5 blijft te schommelen, een goede waarde voor amfibieën. Toch blijven de salamanders hier klein, wat een teken kan zijn van kalkgebrek, mogelijk omdat hun prooidieren te weinig kalk bevatten. Beneden de pH = 4 worden vennen te zuur voor eieren en larven van amfibieën om tot wasdom te komen. Meestal verschimmelt de drill dan al in een vroeg stadium.

SPELENDERWIJS LEREN

Jelle kent de Liphústerheide als z'n broekzak. In een arbeidersgezin groeide hij, samen met nog zeven broers en zusters, op in Terwispel. Na schooltijd ging de jeugd vaak de heide op, bijvoorbeeld om eendeneieren te zoeken. Het opsporen van slangen leerde hij spelenderwijs. Met één van z'n broers speelde hij het spel dat degene die het eerst een levend dier zag voorop mocht lopen. En natuurlijk was toentertijd de kans erg groot om een slang te vinden. Op die manier raakte Jelle gespist op de koudbloedige, geschubde, zich doodstil houdende en een perfecte schutkleur hebbende slangen, iets wat hij nooit meer kwijt is geraakt.

Jelle vertelt mij het verhaal dat de Adders hier vroeger van de heide werden gevangen, om er een vee-medicijn van te maken. De Adders werden in een wijnfles met olijfolie gedaan, waarbij een gaatje in de kurk werd geprikt zodat de slang kon ademen en niet direct zou doodgaan. Als het dier half verteerd was (en dan soms zelfs nog in leven) maakte apotheker Zwart in Gorredijk een medicijn van de substantie, tegen uierontsteking en andere veekwalen. Jelle weet nog goed dat de heide vroeger (tot zo'n 30 jaar geleden) nog veel natter was. Plaatselijk waren enorme

plekken met zonnedauw te vinden. Pijpenstro was er nog niet of nauwelijks. Door de ontginningen, ruilverkavelingen en diepontwateringen voor de landbouw rondom verdroogde het heideterrein enorm. Pijpenstrootje nam enorm toe door de hoge stikstofaanvoer vanuit de lucht en via de neerslag. Het grootste gedeelte van het gebied is eigendom van de familie d'Ansembourgh uit Beetsterzwaag. Door enkele beheers- en inrichtingsmaatregelen van It Fryske Gea in samenwerking met deze familie enkele jaren geleden (plaggen, bomen verwijderen, sloten dempen) is de heide plaatselijk weer natter geworden en neemt de Dopheide bijvoorbeeld weer toe. Jelle onderhoudt een goed contact met de familie d'Ansembourgh en stuurt hen jaarlijks een rapportage van zijn tellingen. Op de Liphústerheide volgt Jelle vanaf 1990 twee monitoringroutes voor reptielen en sinds drie jaar ook voor amfibieën. Dit is momenteel in Fryslân de enige plek waar monitoringroutes voor amfibieën worden gevolgd, en dat terwijl deze provincie erg belangrijk is voor amfibieën.

BROEIHOPEN VOOR RINGSLANGEN

We vervolgen onze weg richting Zwarte Meer en passeren onder meer de Golfbaan van Lauswolt. De ring-slangenbroeihoop die hier jaren geleden is opgeworpen, is erg bekend geworden in Fryslân vanwege het grote succes. Jelle houdt deze broeihoop al jaren in de gaten en probeert hem elk najaar om te zetten (de massa omscheppen). Tijdens het omzetten (wat nodig is om de broei op gang te houden) worden de uitgekomen ringslang-eieren geteld. In één jaar zijn hier zo wel eens 700-800 uitgekomen ringslangeieren gevonden. Natuurlijk zijn er ook predatoren die dit in de loop der jaren hebben ontdekt. Bunzingen en

Buizerds doen zich bijvoorbeeld soms tegoed aan de eieren of aan pas uitgekomen slangetjes. De beheerder van de golfbaan nam waar dat een Buizerd een hele dag in een boom zat te wachten op de uitkomende Ringslangen en ze er één voor één vandaan pakte.

GIFTIGE SLANGEN

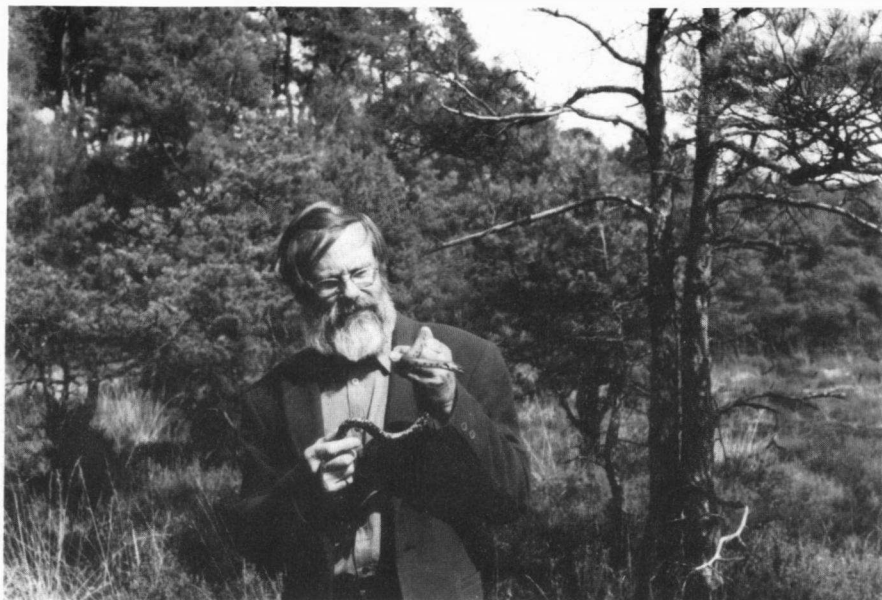
Het Zwarte Meer is eigendom van een particulier uit Drenthe. Helaas wordt het gebied intensief recreatief gebruikt, hetgeen voor veel vervuiling zorgt. Erger is echter dat Jelle hier de afgelopen jaren al driemaal doodgeslagen slangen heeft gevonden. Nog steeds heersen er vooroordelen over slangen, terwijl de Ringslang volstrekt ongevaarlijk is.

De Adder moet je volgens Jelle zeker niet onderschatten, maar ook deze is niet (direct) levensbedreigend. Het gif van de Adder is eigenlijk z'n speeksel. Hij heeft het nodig bij het verteren van z'n prooi en springt er dan ook zuinig mee om. Alleen wanneer de situatie voor de Adder levensbedreigend is (als je het dier oppakt of er op gaat staan) zal hij bijten. Afhankelijk van de plek kan zo'n adderbeet best gevaarlijk zijn, omdat het gif zowel een neurotoxische (zenuwgif) als een haematoxische werking heeft (tast onder meer bloedvaten en bloedlichaampjes aan), waardoor bijvoorbeeld een grote zwelling kan ontstaan. Een huisarts raadplegen is dan ook noodzakelijk.

VINDINGRIJK

In het gebied waar we lopen is dit jaar vroeg in het seizoen ook de Hazelworm gezien. Jelle neemt zich voor om tijdens een regenachtige dag hier eens op zoek te gaan naar deze bijzondere, pootloze hagedis, die waarschijnlijk veel talrijker is dan wij vermoeden omdat hij zo'n onopvallende levenswijze heeft. Het dier verschuilt zich onder kreupelhout en komt pas te voorschijn bij regenachtig weer.

Op mijn vraag waar de hier levende Ringslangen hun eieren afzetten, antwoordt Jelle dat deze dieren de juiste plekken precies weten te vinden. Zo kunnen ze hun eieren bijvoorbeeld ook afzetten onder vochtige mosplakken. Op de Delleboersterheide, bij Oldeberkoop, werden zelfs ringslang-eieren gevonden in halfverrotte boomstobben van omgezaagde populieren. In het Zwarte Meer zien we meerdere levendbarende hagedissen weg-schieten, jongen van vorig jaar weet Jelle te vertellen. Deze diertjes zoeken

Jelle Hofstra met Ringslang

Foto: Sietske Rintjema

warme plekken op om te zonnen, bijvoorbeeld op een omgevallen boom. Op een vochtige plek laten we een volwassen ringslangvrouwtje los, die Jelle hier had gevangen en een tijdje thuis heeft gehad ter observatie. Je kunt zien dat het een vrouwtje is, omdat die een geleidelijke overgang naar de staart toe hebben; bij mannetjes zit er een verdikking, hetgeen hun geslachtsorgaan is.

DESKUNDIG

Het feit dat Jelle in de loop der jaren wordt gezien als specialist in de herpetologie (reptiel- en amfibiekunde) van Fryslân kan hij wel waarderen. "Het is toch een blijk van vertrouwen in je kennis over dit onderwerp". Mensen in Fryslân die bijzondere meldingen hebben op het gebied van amfibieën en reptielen en hiermee uiteindelijk bij de Universiteit van Amsterdam terecht-komen (waar ook RAVON: 'Reptielen, Amfibieën en Vissen Onderzoek Nederland' gestationeerd is), worden dan ook naar hem doorverwezen. Wat de Brulkikkers uit Franeker betreft, bleken dit bij controle door Jelle gewone inheemse Grote Groene Kikkers te zijn. Het verschijnsel van de blauwe kikkers is waarschijnlijk een genetische afwijking, vertelt Jelle. De kleuren geel en blauw maken dat de kikker z'n groene kleur krijgt. In het geval van de blauwe kikkers ontbreekt de factor geel. En over het plotseling massaal optreden van albino kikkers enkele jaren terug in Nederland, maar ook in België en Engeland, bestaat de volgende theorie: kikkerlarven hebben om te groeien, naast veel eten, vooral veel warmte

nodig. De normale, donkergekleurde dikkopjes absorberen deze warmte zonder al te veel moeite. Voor albino larven is dit echter veel moeilijker. Meestal halen deze larven dan ook het stadium van metamorfose niet. Dankzij twee fraaie zomers enkele jaren geleden, zouden de albino larven beter en meer tot volledige ontwikkeling zijn gekomen, waardoor er meer albino kikkers werden gezien. Het lijkt een logische theorie die best wel eens zou kunnen kloppen, volgens Jelle.

SCHILDPADDEN

Jelle is een echte 'veld- en doe-man'. In besturen en vergaderingen voelt hij zich niet thuis. In Fryslân voelt hij zich het meest betrokken bij de activiteiten van de WARF (Werkgroep Amfibieën en Reptielen Friesland, met circa 100 leden). Daarnaast zit hij ook in de redactie van Geaflecht, het tijdschrift van de Natuurvereniging Gorredijk en omstreken, met circa 1.000 leden. Zowel voor het WARF-bulletin als voor de Geaflecht schrijft Jelle regelmatig artikelen. Verder verschijnen in diverse regionale kranten artikelen over reptielen en amfibieën van zijn hand. Het schrijven is dan ook nog een belangrijke hobby van Jelle. Ook in Twirre mogen we in de toekomst artikelen van zijn hand verwachten, zo zegde hij toe...

Tot een halfjaar geleden zat Jelle ook nog in de redactie van het landelijk tijdschrift voor herpetologie en terrariumkunde 'Lacerta', dat circa 2.000 leden had. Toen het bestuur van dit blad echter commerciële wilde gaan handelen en er ook actief handelaren

in reptielen en amfibieën bij wilde gaan betrekken, is de voltallige redactie van het blad, inclusief Jelle, opgestapt omdat zij het hiermee niet eens waren. Illegale handel in deze diersoorten en de commercie daaromheen baart de specialisten namelijk grote zorgen.

De opgestapte redactie heeft vervolgens iets geheel nieuws opgericht: een Internet-tijdschrift over herpetologie en terrariumkunde, 'Podarcis' genaamd. Het initiatief moet nog groeien en zich verder ontwikkelen. Jelle is binnen de redactie van Podarcis tot schildpaddenspecialist benoemd en redigeert daarom bijvoorbeeld de binnenkomende schildpaddenartikelen. Zo is er het verhaal van de Amerikaanse Roodwangschildpad, die massaal als huisdier werd gehouden en vervolgens

massaal werd losgelaten in Nederland. Momenteel kun je dit dier vrijwel overal tegenkomen, in sloten, zandwinputten en natuurgebieden.

Het dier weet zich hier prima in leven te houden maar plant zich niet voort. Dit komt door de klimaatomstandigheden, maar vooral ook omdat er alleen maar vrouwtjes ons land binnenkomen. Schildpadden kennen namelijk, evenals bijvoorbeeld krokodillen, geen geslachtschromosoom. Het geslacht wordt bepaald door de temperatuur tijdens het uitbroeden. In Amerika worden jonge Roodwangschildpadden massaal uitgebroed voor de handel. Omdat dit zo snel mogelijk moet gebeuren (om zoveel mogelijk geld te verdienen), worden de temperaturen altijd zo hoog mogelijk gehou-

den, waardoor er vrijwel uitsluitend vrouwtjes worden geboren.

UNIEK

Het gaat niet goed met de amfibieën op aarde. Zeldzame soorten zijn soms al uitgestorven voordat we ze goed hebben kunnen onderzoeken. Elk levend wezen is uniek. Wij mensen zouden hier veel zorgvuldiger mee moeten omgaan, is de mening van Jelle Hofstra.

TOT SLOT

Podarcis is op Internet te vinden onder het adres: <http://www.podarcis.nl>

Sietske Rintjema